

“ Genius loci is geen verplicht nummer”

Twee visies op het gebruik van identiteit in het ontwerpproces

Hoe wordt in ruimtelijke projecten met het verleden omgegaan en wat is de betekenis van de ‘genius loci’ hierbij? Deze vragen stelden landschapsarchitect en stedenbouwer Piet Ziel en beeldend kunstenaar Jeroen van Westen elkaar. Beiden geven een antwoord.

Piet Ziel

Landschapsarchitect & Stedenbouwer

e-mail: ziel@home.nl

Jeroen van Westen

Beeldend kunstenaar

jvanwesten@jvanwesten.nl

Piet Ziel

In mijn werk lopen landschapsarchitectuur en stedenbouw door elkaar. Toch is er een duidelijk verschil.

De essentie van stedenbouw is “het ontdekken en organiseren van een collectief ordeningspatroon”.

Iedere periode heeft zijn eigen stedenbouwkundige oplossingen. De woonerfwijken zijn ‘uit’, retro en het modernisme van de vijftiger jaren zijn ‘in’. Dat komt omdat een gekozen stedenbouwkundig plan bij uitstek politiek en dus maatschappelijk is bepaald. Ieder plan komt tot stand in een rommelig krachtenveld van publieke doelen en private belangen. Het stedenbouwkundig plan is niet meer dan het communicatiemiddel tussen die partijen. Het plan zorgt ervoor dat de partijen bij elkaar komen in een voor ieder begrijpbaar plan. Stedenbouw is dus vooral een kwestie van conclusies trekken, communiceren en vereenvoudigen. Het liefst met een plan waar je jezelf mee hebt verbonden. Want alleen dan kun je voldoende overtuigingskracht ontwikkelen om de hoofdlijn van het plan staande te houden in het politieke proces.

De essentie van landschapsarchitectuur is het zichtbaar en functioneel maken van de verborgen rijkdom uit het abiotische, biotische en antropogene. Dat zichtbaar maken kan met getekende analyses van onderliggende patronen. Het blijft een wirwar van informatie tot ik een overtuigende beeldstructuurkaart heb gekregen. Deze kaart gaat niet alleen over mijn opdrachtlocatie maar juist over alle schaalniveaus; van het niveau van het watersysteem tot het stedelijke detail. Door die analyse van de verborgen rijkdom, ook wel de geest van de plek, genius loci genoemd, interpretere en manipuleer ik een beeld. Dat beeld gebruik ik als beginpunt om zoekend naar aanknopingspunten in de beeldstructuur het nieuwe programma te situeren. Dat nieuwe programma staat op zichzelf, is iets nieuws, iets onbekends. En iets dat onbekend is, kan je onmogelijk op voorhand programmeren. De kwaliteiten van een gebied kunnen dus een nog onbekend

programma oproepen. Dan wordt het spannend! De structuurbeelden die ontstaan door het samenspel van beeldstructuur en programma gebruik ik om draagvlak te creëren zodat anderen in het planproces zich erin kunnen herkennen en dat daardoor energie en enthousiasme wordt opgewekt. Daarmee kom ik weer bij de stedenbouw; het collectieve ordeningspatroon. Mijn enthousiasme ontstaat als het nieuwe programma van eisen, en de functionaliteit en de verborgen rijkdom terugkomen in het plan en dat het daardoor in een overtuigende architectonische vorm wordt gegoten.

Aan de andere kant heeft het vakgebied van de landschapsarchitectuur een sterk ambachtelijke kant. De architectuur van maat, schaal en verhouding, de sortiments-toepassing, de vegetatietypen en de groentechniek. En ‘last but not least’ de nauwgezette logische uiteenrafeling van het programma van je opdrachtgevers als startpunt van je ontwerpproces.

Mijn werk is altijd gebaseerd op beeldstructuur. Die eigen interpretatie van de karakteristieken van studiegebied en ondergrond. Dat blijkt ik, zo terugkijkend, te koppelen aan referentiebeelden die ik, vaak schetsend, op reizen heb gezien. Genius loci is voor mij dus geen verplicht nummer, maar meer een dankbare inspiratiebron om tot betekenisvolle ontwerpen te komen die maatschappelijk draagvlak hebben.

Jeroen van Westen

De essentie van mijn beeldende kunst is de verhouding van de mens ten opzichte van de natuur.

De mens grijpt in op de natuur, cultiveert. De natuur heeft de cultuur lange tijd gevormd. Maar er is een omslagpunt. De natuur wordt gecultiveerd en uitgebannen tot een wezenlijk gemis. Dan zoekt de cultuur op zijn beurt naar wegen om natuur opnieuw een stem te geven. De natuur is dan volledig in handen van de cultuur. Dat zoeken naar het omslagpunt is de kern van mijn kunst. In samenwerking met landschapsarchitecten en ecologen ken ik daar een waardering aan toe. Hoe werd de

cultuur gevormd door de natuur, hoe heeft de cultuur de natuur in de hoek gedrukt en waarom wil de cultuur de natuur opnieuw ruimte geven? Die waardering is een zeer persoonlijke zaak. Een ontwerp-programma betekent altijd een ingrijpen in de natuur en reeds aanwezige cultuur. Het programma beschouw ik als nieuwe cultuur. Ik accepteer nooit klakkeloos een voorgelegd programma. Ik trek dat altijd op een hoger plan. Wat is het werkelijke verlangen achter, en de noodzaak, van dat programmapunt?

In het communicatieproces met deskundigen en gebruikers probeer ik andere gezichtspunten en betrokkenheid te mobiliseren zodat de nieuwe ingreep een culturele daad gaat vormen.

Dat proces begeleid ik met beeldreeksen, tentoonstellingen, manifestaties. Zowel het proces, als de tastbare verandering(en) in het landschap is mijn kunstvorm.

Ik merk dat landschapsarchitecten de begrippen identiteit en genius loci te pas en

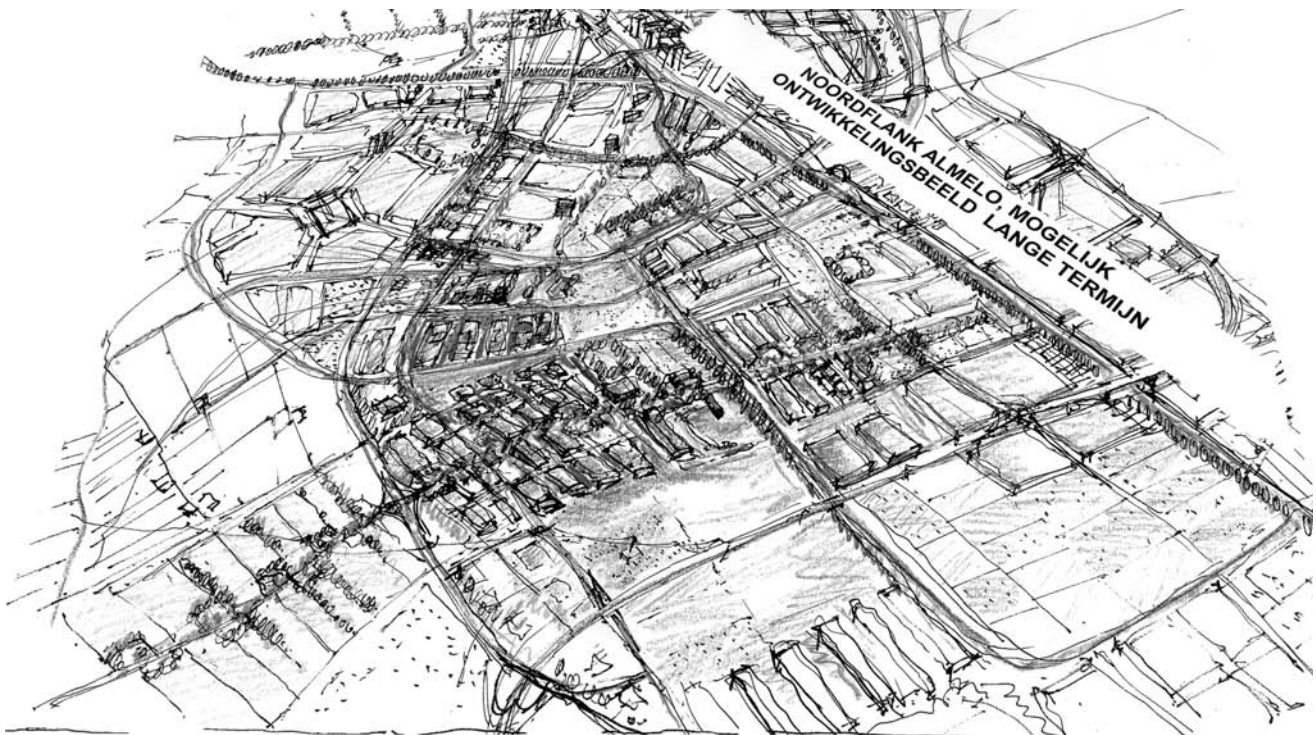
te onpas gebruiken. Ook Piet heeft daar een handje van. Mijn echte probleem is dat er ten eerste niet zoiets bestaat als de genius loci, net zo min als de geschiedenis bestaat. Ten tweede geloof ik niet in de landschapsarchitect of kunstenaar die als een hogepriester het onbekende verklaard. Het begrip identiteit is zuiverder, maar ook dat is geen enkelvoudige waarheid die langs een vaste weg ontdekt kan worden. Het gaat bij identiteit om onderscheidend vermogen, zowel om identiteit te bepalen als om te kunnen spreken over identiteit.

Voor een landschap, voor een cultuur, is identiteit per definitie gelaagd. Iedere verandering neemt elementen uit het verleden mee (kleine boerderij wordt groter), of vindt ruimte naast het bestaande (een tweede boerderij op het bezit – een kanaal wordt gegraven), of herdefinieert wat was (een karrenpad wordt snelweg) of transformeert (weilanden worden nieuwbouwwijk – woeste gronden worden ontgonnen). Het invoeigen van, voor het

landschap, nieuwe elementen (bv. een kanaal) of een transformatie of nieuwbouw zijn de meest wezenlijke veranderingen. Steeds wordt het landschap naar de hand gezet, meestal op economische gronden, soms op emotioneel of esthetische (landgoederen) en heel soms vanuit het oogpunt van leefbaarheid?

De schaal van het naar de hand zetten van een landschap wordt bepaald door de binding met het landschap en economie. De oorspronkelijke cultuur leefde niet alleen in een landschap, maar leefde van dat landschap. De cultuur is bijna een uitdrukking van het landschap. Wanneer de economie groeit in schaal, van lokaal naar regionaal naar internationaal kan een deel van de binding aan het fysieke landschap vervallen.

Ik zoek naar die fysieke binding met het landschap in ieder project. Kennen de mensen nog de kleuren van hun landschap, welke verhalen bewaren ze, waar leven de bewoners van, welke geluiden zijn bepalend voor de leefomgeving, wat is het beste

Noordflank Almelo: Sfeerbeeld van een mogelijke nieuwe nederzettingsstructuur voor het gebied tussen Almelo en Vriezenveen. Gebruik van kwelwater, zandwinlocaties en bestaande verkavelingsstructuren in een 'waterrijk' dat gedragen wordt door een blauw en groen landschappelijk casco.

Het Fort voor het water, kunstproject, 'was getekend, de Runde'. Door aanzet van een cultureel proces met een beeldstructuurstudie is een fossiele veenkreek teruggebracht in het landschap wat heeft geleid tot een totale gebiedsontwikkeling, waaronder dit Fort.

lokale recept, hoe gaan mensen met elkaar om? Deze vragen zoek ik ook op in het verleden van een gebied, en dat gaat niet anders dan de analyse van Piet, en ook bij mij begint dan het zoeken naar lijnen. Misschien nog nadrukkelijker dan Piet pleit ik voor het stellen van voorwaarden waarin mogelijk het door de opdrachtgever opgestelde programma ruimte vindt, maar als het even kan een kiem in ligt opgesloten voor nieuwe, onbekende ontwikkelingen. Hier ligt een subtiel maar wezenlijk onderscheid tussen de hogepriester van de *genius loci* en de identiteitszoeker. De eerste verklarend en uitleggend, de tweede vragend en gidsend. In mijn ogen past de tweede opvatting beter bij onze tijd Het biedt meer kans op vernieuwing van gedachtegoed, meer kans op verwerven van draagvlak, meer binding tussen landschap en haar bewoners. Beide vormen past de ontwerper bescheidenheid en verantwoordelijkheid, we zijn een schakel tussen vervlogen tijden en de tijd die komt.

Summary

Landscape designer and urban planner Piet Ziel and artist Jeroen van Westen both give their opinion about using the history in future spatial plans. Piet Ziel is using the analysis of view of a region for his plans. In it he's looking for order and clues to base the program on. So the *genius loci* is used as an inspiring source. Jeroen van Westen prefers to use identity instead of *genius loci*. This identity is stratified and giving clues of the physical landscape. In every project he's looking for the relation between the development and the physical landscape. So under the program of the instructor is a second program about the relation between the landscape and her inhabitants.